

Jestřáb na podivné stopě¹

Folklorní, mysteriózní a záhadologické motivy a inspirace v životě a díle Jaroslava Foglara

Jan Pohunek

Hawk on a Strange Trail: Folkloric, mysterious and fortean motifs and inspirations in the life and works of Jaroslav Foglar

Jaroslav Foglar (1907–1999, nicknamed „Jestřáb“ — „Hawk“) was a Czech scoutmaster and a prolific and influential author of novels, short stories, comics and practical guides for the youth. The article discusses motifs in his work and life that were influenced by contemporary folklore, Zeitungssagen, forteana and other similar genres. While Foglar was not an author of fantastic or supernatural prose and was strongly inclined to keep a skeptical stance in this manner, he was also able to successfully build an atmosphere of mystery in his literal works using aforementioned genres as an inspiration. Key topics discussed in the paper are roles and importance of staged hauntings in Foglar's scout troop, appearance of various urban phantoms in his works and Foglar's take on the story of disappearance of Charles Ashmore/Oliver Lerch/Olivier Thomas. These examples are further discussed in the context of scouts' folklore, campfire legends and popular culture of the 20th century.

Keywords:

Jaroslav Foglar, contemporary legends, scouting, literature for children, campfire legends, urban phantoms, Oliver Lerch

ÚVOD

Dílo Jaroslava Foglara, skautskou přezdívkou Jestřába (1907–1999) je neopomenutelným fenoménem české literatury pro děti a mládež 20. století. Foglar byl nejen autorem desítek knih a stovek dílů obrázkových seriálů,² které v sobě organicky spojovaly přitažlivé, dobrodružné zápletky s didaktickým poselstvím, ale také tvůrčím skautským vůdcem, redaktorem časopisů pro mládež a pedagogem, který mimo jiné přivedl k rozmachu „klubařská“ hnutí (viz např. Němec 2007; Bauer 2018: 16–57) a v řadě ohledů ovlivnil i metodiku skautských a jiných táborských oddílů. Jeho knihy a povídky nebyly nikdy vnímány jako „vysoká“ literatura, jejich dopad na život čtenářů i českou populární kulturu byl ale nezanedbatelný. Stejně tak měla významný vliv na aktivity organizovaných i neorganizovaných skupin dětí a mládeže Foglarova táborská a pedagogická praxe. Na ní postavený výchovný systém vycházející ze skau-

1 Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2018/23 — Etnologie, 00023272).

2 Podrobný komentovaný přehled literární tvorby, ze kterého čerpám i průběžně uváděné informace o prvních vydáních Foglarových textů, podává Nosek-Windy 1999.

tingu, ale jeho hranice přesahující, Foglar zprostředkovával skrze své dílo i vlastním osobním příkladem.

Přitažlivost Foglarova díla pro mládež měla řadu příčin, kterým se v současnosti již věnuje dostatek studií a dalších publikací (namátkou např. Jirásek 2007; Zachariáš 2007; Zapletal 2007). V tomto příspěvku bych se rád zaměřil pouze na jeden aspekt jeho tvorby, a to na mysteriózní a tajemné prvky, které bezpochyby tvoří součást „foglarovské“ atmosféry. Předmětem zájmu jsou zde především takové motivy, u nichž lze vystopovat vazbu na známé látky spadající do skupiny současných pověstí, fám, „záhadologie“ a různých typů a procesů folklorní narace. Foglarovo dílo, zejména pak ty jeho části, kde jako hlavní hrdinové vystupoval klub Rychlých šípů, si během desítek let, kdy bylo čteno, prožíváno a napodobováno, vydobylo v českém kolektivním povědomí postavení jakéhosi „urbánního mýtu“, takřka archetypálního příběhu pevně uchyceného v popkultuře i dětské představivosti. Pojmy a jména jako Mirek Dušín, Ježek v kleci, létající kolo Jana Tleskače, list ginga, Stínadla, Tajemný „M“ nebo třeba i Zelená příšera a Modrý život často zaslechnou a občas třeba formou přirovnání použijí i ti, kteří jinak tento typ literatury vnímají pouze okrajově. V tomto kontextu je zajímavé pokusit se nalézt situace, kde Foglar naopak při vytváření svých příběhů sáhl do rezervoáru motivů a postupů urbánní folklorní narativy, fám a „novinových pověstí“ své doby. Že tomu tak občas bylo, se pokusím demonstrovat na několika případech uvedených níže.

INSPIRACE, MOTIVY, STYL

Než bude možné přikročit k analýze vybraných motivů a postav, je třeba alespoň orientačně definovat Foglarův autorský styl, zejména s ohledem na užívání folklorních a mysteriózních motivů, a zmínit možné inspirace, které se na jeho utváření podílely.

Z hlediska tvorby zápletek a celkového konceptu práce se Foglarovy romány pohybují mezi dvěma volně vymezenými póly. První z nich³ představují knihy, ve kterých jeden nebo více chlapeckých hrdinů prožívají dobrodružství ve městě či na periferii, prozkoumávají neznámé území a děj knihy postupně směřuje k odhalení nějakého starého tajemství, přičemž poukazuje, často i prostřednictvím kontrastu s antagonisty knihy, na to, jak vést správný život a vyvarovat se fyzických i morálních rizik, která mohou do života dětí zasáhnout. Druhá skupina děl⁴ je tvořena příběhy

3 Zastoupenou například známou „Stínadelskou trilogií“ tvořenou romány *Záhada hlavo-lamu* (Foglar 1992; první vydání 1940–1941 časopisecky), *Stínadla se bouří* (Foglar 1970 — první vydání 1946–1947 časopisecky) a *Tajemství Velkého Vonta* (Foglar 1997a, první vydání 1986 malým nákladem v Německu) nebo knihami, jako jsou *Chata v Jezerní kotlině* (Foglar 1969b; první vydání 1939), Foglarova prvotina *Přístav volá* (Foglar 1991; první vydání 1934), kniha *Dobrodružství v Zemi Nikoho* (Foglar 1990b: 129–132; první vydání 1969) či trilogie *Modrá rokle — Ztracený kamarád — Jeskyně Saturn* (Foglar 1995; poprvé vyšlo jako comics v letech 1984–1991).

4 V této kategorii lze zmínit například romány *Hoši od Bobří řeky* (Foglar 1969a, první vydání 1934 časopisecky na pokračování), *Devadesátka pokračuje* nebo *Pod junáckou vlajkou* nebo

ze skautského či tábornického prostředí, kde jsou hrdiny členové oddílu nebo jiného podobného spolku vedeného dospělým a kde je pedagogická a návodná složka obvykle ještě více zdůrazněna, zatímco souvislá dobrodružná linka je spíše okrajová nebo schází. Vycházejí zpravidla přímo z Foglarovy praxe skautského vedoucího. Tyto dvě významné a prolínající se beletristické polohy jsou pak dále doplněny sbírkami dobrodružných povídek, kde není vazba na české prostředí tak pevná,⁵ humoristickými texty⁶ a nebeletristickými pracemi.⁷ Z neverejných textů (nebo publikovaných jen ve fragmentech — viz Kotyk — Lábusová — Foglar 2012; též Foglar — Zapletal 2007) je pak také třeba připomenout táborové a oddílové kroniky, které přímo odrážejí život Foglarova oddílu, pražské Dvojky, a nezapomínat při tom, že řadu svých literárních nápadů autor používal i v roli vychovatele a vedoucího při organizování programu, dlouhodobých her či různých motivačních aktivit (viz např. Zapletal 2000).

Napříč jednotlivými knihami, zejména těmi, které spadají do první kategorie, aplikoval Foglar při utváření děje i atmosféry několik ozkoušených postupů, které lze považovat za charakteristické pro jeho tvorbu. Patří mezi ně soustředění na sociální svět dětských hrdinů, v němž hrají dospělí často jen okrajovou a mnohdy antagonistickou roli, dobrý výběr či přímo tvorba vlastních a místních jmen,⁸ poměrně univerzální charakter popisovaného městského prostředí, které není přitom zpravidla vázáno na konkrétní reálné lokality, ale je vnitřně koherentní a uvěřitelné, a schopnost zapojit organicky do děje prvky poměrně dramatické až hororové (šílenci a zločinci,⁹ drastická úmrtí dětí,¹⁰ nálezy mrtvol¹¹), aniž by ale přehlušily celkové

---

i humorněji laděný *Tábor smůly* (Foglar 1998; první souborné vydání dříve publikovaných povídek 1938).

5 *Jestřábe, vypravuj* (Foglar 1990c), kreslené seriály jako *Za poklady starých Inků* (Foglar — Junek 1999) nebo *K pramenům neznámé řeky* (Foglar — Schönberg 1999).

6 *Nováček Bubáček píše deník* (Foglar 1997b, první vydání 1990), některé díly kresleného seriálu *Rychlé šípky*.

7 Např. autobiografie *Život v poklusu* (Foglar 1989; Foglar 1990a) nebo receptář k vedení skautského oddílu *Náš oddíl* (Foglar 2000; první kompletní vydání 1996).

8 Zmiňme zde například typicky „foglarovská“ a přitom neexistující příjmení, jako jsou Tleskač, Mažňák, Losna či Vont, která Foglar volil tak, aby se vyhnul existujícím osobám (Maurer 2013: 37), nebo názvy stínadelských uliček: „Šli skoro mlčky, jen Losna občas prohodil jméno té či oné uličky, nebo místa kterými právě procházeli. A byla to jména podivná a docela přiléhající těm smutným místům: V úzlabině — Ztracená ulička — V chápadlech — Černá ulička — Na porážce — Zádušní ulice — a jiné a jiné.“ (Foglar 1970: 183)

9 Např. znetvořený a zločinný Dvouhlavý z knihy *Přístav volá* (Foglar 1991; první vydání 1934), šílený Dernet marně hledající cestu do Jezerní kotliny v *Chatě v Jezerní kotlině* (Foglar 1969b) nebo šílenec s kyjem ze psího hřbitova v *Rychlých šípech* (Foglar — Fischer — Junek — Čermák — Čermák 1999: 109–110).

10 Např. Emil Hačičík otrávený vodou ze stoky, Robert Komour zasažený kamenem (*Stínadla se bouří*, Foglar 1970: 53, 104–105), Jan Tleskač zřítivší se ze zvonice (Foglar 1992: 114–117), Karel Dymorák ztracený na půdě v proutěném koši (Foglar 1997a: 179–180) nebo oběti nehod v *Rychlých šípech* (Foglar — Fischer — Junek — Čermák — Čermák 1999: 81, 114, 200).

11 Např. neznámý muž ze Země Nikoho (Foglar 1990b: 129–132) či nešťastný filatelista Maximilián Dráp (Foglar — Fischer — Junek — Čermák — Čermák 1999: 37–39).

poselství románu nebo narušily vyznění jeho lehčích pasáží. Zároveň ale nesahal k nadpřirozeným prvkům, a pokud ano, pak měly spíše komický charakter, bylo je zpravidla možné vysvětlit mundánně a sloužily buď k navození tajuplné atmosféry, nebo k zesměšnění pověřivosti jako negativního povahového rysu.¹² Foglar se obecně považoval za strážlivě uvažujícího člověka s nedůvěrou k pověrám a nevysvětlitelným věcem. Na základě některých životních zážitků ale choval o něco menší nedůvěru k předtuchám, které se osudově vyplní — šlo snad o jediný nadpřirozený jev, u kterého byl ochoten uvažovat o tom, že by na něm mohlo něco být (Foglar 1990a: 33–36). Někteří badatelé také nacházejí zejména ve Foglarově předválečné tvorbě rysy prožitkové spirituality vázané na emoční kontakt s přírodou a ideál chlapectví, která ale dostávala své vyjádření prostřednictvím skautingu a kde duchovní zážitky měly především přírodně-estetický rozměr (Dvorský 2018: 262–275).

První osobní setkání Jaroslava Foglara s nezvyklými či morbidními jevy a motivy z městského folkloru, z nichž některé se později v různé podobě projevíly v jeho tvorbě, sahají už do doby autorova dětství.¹³ Dům v Benátské ulici č. 5 v Podskalí, kde vyrůstal, byl ze tří stran obklopen nemocnicí, patologickým ústavem, sirotčincem a nalezincem. Mezi dětmi se říkalo, že mrtvolky v pitevně mají na zápěstích zvonečky, aby se poznali zdánlivě mrtví. V domě žila i další rodina s otcem, který si vystrojil vlastní falešný pohřeb, aby získal peníze od pohřebního bratrstva. Jeden z jeho synů se ve čtrnácti letech oběsil na prádelní šňůře. V domě se také ztratilo tříleté děcko, které vyběhlo z bytu na chodbu. I když v přízemí u jediného východu na ulici myla správkyně domu schody, neviděla ho proběhnout kolem. Už nikdy nebylo nalezeno (Foglar 1989: 10–11). Měla zde rovněž kolovat pověst o zmizení chlapce, který si hrál na půdě (Dvorský 2018: 24). V noci před smrtí Foglarova otce údajně také někdo práskl prutem do okna, když ale Foglarův strýc vyběhl na ulici, bylo liduprázdno. Pověřiví lidé pak paní Foglarové tvrdili, že to bylo zlé znamení a že se Smrt sama ohlásila (Foglar 1989: 14–15). V letech 1924–1925 sedmnáctiletý Foglar také zřejmě opakovaně navštívil spiritistickou a hypnotizérskou seanci, příslušné deníkové záznamy jsou ale příliš stručné na to, aby z nich bylo možné určit, za jakých okolností k tomu došlo a jak ji hodnotil (Dvorský 2018: 284).

Z pozdějších setkání s nadpřirozenem (v obou případech realisticky vysvětlitelným) lze uvést příhodu, kdy se Foglar během svého prvního zaměstnání praktikanta v pražské pobočce informační kanceláře Wys Muller et Co. podílel na vyřešení detektivního případu, kdy muž zabalený v prostěradle strašil starší paní, aby ji přiměl k vystěhování (Foglar 1989: 59–62). Motiv takových falešných strašidel, „Nočních stínů“ terorizujících chlapecký domov, později využil v příbězích Rychlých šípů (Foglar —

12 Viz např. příhodu se „strašidelným“ domem v knize *Tábor smůly* (Foglar 1998: 102–116), později využitou i v seriálu *Rychlé šípy* nebo pověřivé Bratrstvo kočičky pracky a čarodějnice Jeremiáška tamtéž (Foglar — Fischer — Junek — Čermák — Čermák 1999: 42–46, 66–69, 92–96). Viz též Dvorský 2018: 276–277.

13 Téma Foglarova vztahu k nadpřirozenu již částečně shrnul Miloš Dvorský (Dvorský 2018: 275–285), který mimo jiné podrobněji rozvádí též motiv čísla 13 ve Foglarově tvorbě či dva literární výskyty „duchů“ v knize *Záhada hlavolamu* a seriálu *Ztracený kamarád*, které je ale možné (v souladu s Foglarovým záměrem) interpretovat jako sny.

Fischer — Junek — Čermák — Čermák 1999: 149–152). Již v jiné firmě zase prodělal dramatický zážitek, kdy byl napaden během návštěvy u šíleného kolegy-spiritisty (Foglar 1989: 85–88). Již zmíněný kladnější Foglarův vztah k předtuchám ovlivnil zejména osud otce jedné z jeho vážnějších dívčích známostí, který se celý život obával bouřky, aby byl nakonec sražen bleskem (Foglar 1990a: 34–36). Foglar příznával také silnou inspiraci stylem sešitových dobrodružných příběhů, detektivek (zejména cliftonovek) a kovbojek, které četl v dětství a mládí a které později kolovaly v jeho oddíle (Zachariáš 2012: 73; Dvorský 2018: 28 a dále). I zde se pochopitelně vyskytovaly mysteriózní motivy.

Motivy, které ho zaujaly, ale Foglar obvykle neužíval přímo — náměty si poznamenával, ale finální podoba jejich začlenění do tvorby se od původní situace často lišila, ať už byly převzaté, přímo vymyšlené nebo založené na osobních zážitcích. Dokládá to i jeho pozůstalost uložená v Památku národního písemnictví,¹⁴ která obsahuje mimo jiné řadu drobných lístků, poznámek a deníkových záznamů s jednotlivými nápady a náčrtů děje zvažovaných knih, povídek a comicsových příběhů. Původní verze poznamenaných motivů někdy předcházejí realizované knihy o desetky let a značně se od nich liší, přesto je ale stále lze identifikovat.

STRAŠIDELNÁ VYPRÁVĚNÍ VE FOGLAROVĚ DVOJCE

Jedním z charakteristických rysů vnitřní kultury Foglarova oddílu, pražské Dvojky, byla obliba dobrodružných či strašidelných vyprávění a zejména oddílových a táborových „duchů“. Tyto populární nadpřirozené postavy různými způsoby vstupovaly do činnosti Dvojkařů a také se v některých případech odrážely i ve Foglarově tvorbě.

Foglar na táborech a vícedenních výpravách večer u ohně, často přímo na žádost členů oddílu, vyprávěl podivné i hrůzostrašné historky, pro které čerpal zkušenost ze svého života, literatury i příběhů vyslechnutých jinde (Malinský 2000: 41; Foglar 1989: 91; Zapletal 2007: 105–107). Občas mohlo jít jen o krátké vypointované strašidelné příběhy s humornou pointou, tematicky a stylem blízké žánru dětských pseudothrillerů, jako například: „Zabila ho, zabila v jarní červnové noci (...) velkého černého švába!“ (Krbušek 2000: 72; k žánru jako takovému viz např. Janeček 2007: 300–302; Janeček 2008: 308–309). Obsah většiny těchto vyprávění, pokud nebyla později zpracována formou povídek, se nedochoval, šlo ale často o příběhy známé pod ustáleným jménem a opakované při různých příležitostech.¹⁵ V jednom případě

¹⁴ Část materiálů, které by mohly některé diskutované otázky více osvětlit (např. Foglarovy deníky z let 1945–1947 nebo z let 1971–1972), bohužel nebyla během přípravy textu dostupná, údajně kvůli probíhajícímu skenování. Měly by snad v horizontu několika let být vydány knižně (viz ČTK 2018). Přístupná část fondu byla nicméně dostatečně rozsáhlá na to, aby umožnila formulovat některé zde uvedené závěry.

¹⁵ Za všechny je možné zmínit třeba *strašidelnou historii o rakvi v železniční stanici*, kterou Foglar v roce 1941 uvádí jako již několikrát opakovanou (PNP, Foglar Jaroslav, př. č. 106/96, 5/12//17) nebo narychlo vymyšlený příběh *o smrti s černými skvrnami ve tváři / o flekatým sedlákovi*, kde „vytí psů a tma dodávaly vyprávění patřičnou náladu a já, když byl konec, bál jsem se sám jít otevřít okno...“ (PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//16).

Foglar jako mystifikaci také vymyslel název strašidelného příběhu („Růžový emal“), který nikdy nevyprávěl, i když o něj chlapi žadonili (Maurer 2013: 47). Někdy měly tyto historicky čistě zábavnou funkci, mohly ale opět být využity i pedagogicky — poskytovaly varování nebo nabízely cestu k tomu, jak se vyrovnat se strachem. Stejně tak byla v oddílovém prostředí oblíbená a častá vyprávění o nehodách či loupežnících, zlodějích a kriminálních činech, které měly vazbu na navštěvovaná místa na venkově (Foglar 1999a: 17–18; Foglar — Zapletal 2007: 45). Foglar sám o těchto vyprávěních píše například v zápisu z tábora v roce 1929 a také v kronice ze začátku 40. let:

„Vždycky večer, když nebyla na programu žádná večerní hra, sešli jsme se všichni v zásobním čtyřplátnáčku — a těmto večerním besedám se říkalo potlachy. Povíдалo se o všem možném, o minulých táborech, o událostech na výletech, o oddíle, o strašidelných úkazech a příhodách — a jednou dokonce Pepíček Hůrků začal vyprávět o cirkusu.“ (Foglar — Zapletal 2007: 173) „Dnes vyprávěl Jumbo strašidelné příhody z tábora u Sinovíru: o světle, které přešlo kolem lesa ve výši lidské hlavy a zmizelo v houštinách, o bílém psu, který se vrhl proti Jaromírovi a Dannymu, ale přitom ani nezaštěkal a ztratil se zase ve tmě, o zeleném signálu daleko na druhé straně údolí v lesích...“¹⁶

Další obdobné vzpomínky se vztahují k táboru roku 1941:

„Na tomto improvizovaném „táboře“ pod střechou byl ve mně objeven také určitý vypravěčský talent — a já musel každý večer, i po toulkách za měsícem v lese, na kavalcích hochům vyprávět, samozřejmě vždy strašidelné příběhy, jinak zvané „vyprávěny“, jako třeba Fialová sklenice nebo Vrahač nožů („Vrah přijde v noci“) atd. Vyprávění bylo podbarvováno hučením blízkého lesa, vytím psů, někdy i hromem a bleskem, když v noci přišla bouře. Kvílení větru jen dokreslovalo strašidelnou atmosféru.“ (Foglar 1990a: 81) „Večer potmě ještě povídám podivný příběh z našeho domu (návrat mrtvého chlapce) a pak je menší rozprava o dřívějších strašidelných případech.“¹⁷

Foglarovu oblibu strašidelných motivů také ilustruje humorně laděný zápis do oddílové kroniky z let 1940–1941, jehož autor bohužel není uveden a který tvůrčím způsobem rozvíjí jinak vcelku banální návštěvu chlapců z oddílu u Foglara doma, při níž měli pocit, že zaslechli klepání:

„KDO TO KLEPE NA DVEŘE? Tak se ale doopravdy přiznám: „Já se k tomu Jestřábovi opravdu bojím chodit!“ Jak je vám známo, straší u nich v baráku „Toníček“. No, to se snese — „Bobřík odvahy“ za to stojí. Právě jsem si dělal stošedesátého druhého „Bobříka odvahy“, když mě vtom na schodech vyděsil nějaký starý pán. Kdyby zrovna nešla nějaká holčička s lucernou, zaručeně bych z toho kouzelného domu uprchl. Když jsem to lapaje po dechu Jestřábovi vypravoval, dověděl jsem se, že to byl asi ten „mrtvej domovník“ — a ta holčička umřela prý před 3 roky! — Je mně mdlo -. „Někdo klepá“ říkám a jdu otevřít. Ale za dveřmi nikdo NENÍ! „To nic, to bývá u nás často,“ říká Jestřáb, „horší je to o půlnoci!“ Jestřáb si na to zřejmě zvykl, a proti strachu je prý nejlépe si říkat: „Huš, huš, huš!“ Já si ale ještě pro jistotu pískám...“¹⁸

16 PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//15.

17 PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//16.

18 PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//17.

DUCHAŘINY

Kromě vyprávěnek u táborových ohňů existoval ve Foglarově oddílu i významný fenomén „duchařin“, tedy vytváření různých oddílových duchů. Šlo obvykle o samostatné fiktivní postavy, které se nejčastěji projevovaly zasíláním výhružných a tajuplných vzkazů či prováděním různých provokativních kousků. Jejich tvůrci byli jak Jaroslav Foglar, tak i chlapci z jeho oddílu. Raným příkladem takové postavy je například škádlivé „Strašidlo s kufrem“, které bylo vytvořeno členy oddílu v roce 1927 na „Táboře Svazu Třinácti“ u Ledče nad Sázavou:

„Tu noc před táborovým ohněm stanovil Bobr také již hlídky. Nikdo se na nich nebál, kromě chudáka Sopra. Neboť té bouřlivé noci zrodilo se v ústech Oldy Pětníka „strašidlo s kufrem“, které bylo oficiálně vyzváno, aby se dostavilo ze Záhrobí a Sopra strašilo. Sopr skutečně ráno tvrdil, že se v zásobovacím stanu u kufru v noci „furt něco hejbal“ a že se toho ukrutně bál.“ (Foglar 1999a: 15–16)

Tento táborový duch ale ještě postrádal většinu rysů uvedených výše. Kodifikaci oddílových „duchařin“ s sebou přinesla až následujícího roku 1928 známá *Zelená příšera*. Při svém prvním vystoupení se v noci vkradla Foglarovi do stanu, vzala mu zelené papíry a zanechala po sobě posměšný podepsaný vzkaz. Oddíl žil spekulacemi o tom, kdo je Zelenou příšerou, zatímco ta po sobě zanechávala další vzkazy a uváděla různé členy oddílu střídavě v podezření. Nakonec Foglar odhalil, že Zelenou příšerou byl on sám, a to proto, aby „naučil hochy přemýšlet, pozorovat a kombinovat.“ (Foglar — Zapletal 2007: 139, 148–149, 156–157) Postavu znovu využil v knize *Hoši od Bobří řeky*, která z táborových zážitků a praxe úzce vychází a která příšeru také zpopularizovala. Za zmínku stojí, že ani v jednom případě se Zelená příšera neobjevila osobně — pouze svítila z dálky zeleným světlem, zasílala vzkazy, prováděla zlomyslné kousky a snažila se uvést v podezření různé chlapce. Ani v knize nebylo jejím účelem jen postrašit účastníky tábora, ale především je naučit nebojácnosti, všímavosti a logickému úsudku (Foglar 1969a: 131–180 průběžně; první vydání 1934 časopisecky). Zelená příšera se stala vzorem většiny následujících „duchů“ a pevnou součástí oddílové mytologie, takže se později mohla zjevit třeba i během karnevalu na táboře v roce 1943, aniž by bylo nutné vysvětlovat, o koho jde.¹⁹

Další variací na Zelenou příšeru byl *Modrý stín* z roku 1936, který se choval podobně jako Zelená příšera, ale působil v oddíle už od podzimu 1935 či od jara, posílal záhadné lístečky a „prováděl všelijaké kousky, tajemné, nepochopitelné“ (Foglar 1999c: 187). Jeho aktivity vyvrcholily na táboře, kde účastníky strašil, provokoval a poskytoval podněty k táborovému programu. Příslušná kronika se nezachovala (Kotyk — Lábusová — Foglar 2012: 55, 89), jeho nástup ale líčí vzpomínky jednoho z účastníků tábora:

„Když bylo vše vyloženo a vlak odjel, spatřili jsme u lesa na stromě nějaký obrovský papír. Z lesa vystoupil nějaký neznámý muž, který měl na hlavě modrou kuklu a zvolal: „Pozor, pozor, pozor! Modrý stín vás zve na svůj tábor!“ A neznámý muž zmizel v lese. Byli jsme všichni zaraženi a nebyli jsme schopni slova. Jen Jestřáb přerušil hrobové ticho: „Ano, ano, Modrý stín bude provádět své rejdy.“ (Krbušek 2000: 71) Zde

¹⁹ PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//20.

už Foglar zřejmě využil výpomoci třetí osoby, aby ukázal, že táborovým příznakem tentokrát není on sám.

„Duchařiny“ nicméně nezůstaly jen pedagogickým instrumentem. Inspirace se po Foglarovi chopili členové oddílu a začali vymýšlet vlastní „duchy“ inspirované Zelenou příšerou — a to nejen na táborech. Tyto postavy byly sice celkově popisovány jako „duchové“, občas se ale jejich jména blížila spíše dobrodružné brakové literatuře. Nedlouho po Zelené příšeře tak do života oddílu zasáhl *Ochránce zákona I. vydání*.²⁰ Po něm v roce 1934 následovali *Robin Zbojník*, *Ochránce* a *Kosa prérie*. V těchto třech případech byli původci ducha odhaleni, nemuselo tomu tak ale být vždy. Když Dvojka měla jako klubovnu loď zakotvenou na Vltavě, projevil se *Duch lodi* následovaný *Třemi spravedlivými* a *Dvěma mistry*. Na táboře v roce 1935 řádila zásluhou dvou členů oddílu *Černá ruka*, ve stejný rok jako *Modrý stín* se projeví i *Ochránce zákona II. vydání* (Foglar 1999b: 134–136). Během tábora na Chvojnici v roce 1940 takto „zdola“ zase vznikli blíže nepopsaní duchové *Fantom mstitel*, *Fialový kříž*, *Žlutý příznak* nebo *Purpurový huňák*.²¹ Někdy byli i duchové vytvoření staršími členy zapojení do oddílového programu, například v rámci hry o poklad pana Tadeáše, kdy se autor hry Jumbo zjevil v převleku hráčům ve sklepení polorozbořeného domu poblíž Hvězdy, aby jim předal odměnu z herní etapy.²² Příliš „duchařin“ ale začalo naopak program narušovat a postupem času přimělo Jaroslava Foglara k rozsáhlejšímu zápisu *Duchařina — není dřina (rozuměj ta dnešní !!!!)* do kroniky z let 1942–1943, který celý fenomén zároveň dobře osvětluje:

„Po delší době, jedno- či dvouroční, nebo snad i ještě delší, přichází u nás zase do módy „DUCHAŘINA“. Někomu se zkrátka zamane udělat se tajemným, a z anonymního skrytu tropit si z ostatních šašky, vyhrožovat jim, slibovat — a pak nedodržet — různá překvapení a t. d. Světlý vzor si berou novodobí autoři „duchů“ z pramáti všech těch strašidel, „Zelené příšery“, která strašila na táborech roku 1928. Ta měla tehdy ale aspoň nějaký účel! Chtěla naučit hochy nebojácnosti, všímavosti a přemýšlivosti. Dnešní „duchové“ však program už nemají a omezují se na efekty nejlacinější, protože už stokrát opakované: Na psaní duchařských dopisů! Víc nic ve své „duchařině“ neudělají.

JAK SI MUSÍ POČÍNAT „DUCH“, ABY JEHO ČINNOST BYLA ALESPŇ TROCHU OPRÁVNĚNÁ: Musí si vytknout nějaký dobrý užitečný cíl. Svě „rejdy“ musí provádět důsledně. Co slíbí, musí splnit. Musí připravovat všelijaké zapletené situace, tajemné, duchaplné a originelní. To ovšem vyžaduje velké vytrvalosti, přemýšlivosti, kombináčního talentu, a v neposlední řadě i spousty času.

PROČ MNE UŽ „DUCHAŘINA“ NEUCHVACUJE? Proč už došlé duchařské dopisy ani skoro nečtu, nepřemýšlím o nich a nemám nejmenší zájem o rozluštění, kdo je psal? Inu proto, že napsání duchařského dopisu je zpravidla první a také poslední atrakcí takového ducha, na víc se nezmůže — a já už to vím napřed. Proto ten můj nezájem!

20 Přídomek „I. vydání“ je zřejmě jen Foglarovým upřesněním, ponechávám ale jako součást názvu „ducha“ v souladu s původním pramenem.

21 PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//14.

22 PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//19

A PROČ DUCHAŘINĚ NĚJAK ZVLÁŠTĚ NEPŘEJU? Protože se nám v minulých dobách stávalo, že autor „ducha“ ztratil během času smysl pro naši vážnou a hlavní práci — a babral se jen se svou „duchařinou“, pro nic jiného neměl čas a zájem. Když se mu v ní něco nedařilo, měl špatnou náladu. Převážná většina „duchů“ nemá také pojem z toho, co si může a nemůže dovolit. A tak z jejich činnosti vznikají různé zmatky, které dovedou někdy důkladně otrávit náladu a pořádně zavařit vedení v zamýšleném programu a podobně. Někdy svede „duchařina“ svého autora i ke špatnosti. [Ničí cizí majetek, posílá neznámkové dopisy a t. d.] Pro to všechno nevidím návrat k duchařské modě nijak obzvlášť rád! -str-“²³

Na stejných stranách kroniky dále oddílové duchy satirizuje i v textu *Jak se stanu přímovním duchem* [Výňatek z chystané příručky „BUCH BUCH BUCH, ‘DE SEM DUCH!!!’]:

„Předně si vymyslím nějaké jméno. Musí být hodně strašidelné, proto se nehodí jména na příklad „Budulínek“, „Rarášek“, „Purclík“ a podobně! Když mám jméno vymyšleno, napíšu dopis. Každý dopis od ducha musí být ohořelý, protože Zelená Příšera to taky tak dělala! Co se do dopisu napíše, je vedlejší, ale zpravidla se v něm oznamuje, že duch přijde, že se bude strašně mstít a tak všelijak podobně. Něco už se vždycky vymyslí! Dopisy píšu hodně, aby se na mne nezapomnělo. Dopisy je ostatně také ta jediná kloudná věc, co člověk — chci říci tedy duch — může dělat. (...)“²⁴

Dále jsou zde vlepeny hned tři ukázky dopisů takových duchů, kteří nesli jména Karel Avenarius, Nemo (projevil se dopisem s opakovaným textem „Nemo přijde!“), a Mnich, který v opáleném dopise zaslaném na Foglarovu adresu a sestaveném z vystríhaných novinových písmen oznámil: „Začínám! Překvapení přijdou!“ — na což Foglar reagoval poznámkou: „A nepřišlo nic!! Fuj tajksl, to mně jsou teď duchové!!!“ Krátce poté vstoupil do oddílového života téhož roku i obdobný duch Tadeáš, který byl zase kritizován za to, že jde o zneužití již v minulosti vymyšleného ducha jiných autorů. V lednu 1943 jej následovala *Potměšilá abatyš*. Foglar si v kronice už jen posteskl, že jde v tomto roce snad o desátého ducha a že na vině vzniku této duchařské vlny je zřejmě předčítání zápisů o podobných aktivitách ze starých kronik Dvojky.²⁵

Kritika ale neznamenala konec duchů. Například i v listopadu 1945 Foglar používal při přípravě programu pro svůj oddíl „duchařinu“ s *Mrtvým dvojkařem* — duchem sídlícím v klubovně, který poskytoval podněty pro navazující hry. Uvedl jej dopisem, který napsala Foglarova matka (zřejmě pro zamaskování rukopisu) a „duchařským kouskem“ se shozením kamene pomocí nitky, později se projevoval i světelnými signály. Zajímavé je, že ve stejnou dobu byl Foglar znepokojen blíže nespecifikovaným „duchařstvím“ bývalého člena oddílu Mirka Šidáka; bohužel není zřejmé, zda šlo o přenos oddílových „duchařin“ mimo původní prostředí nebo něco jiného, např. spiritistické hry. V tomtéž deníku je okrajově zmíněna i další obdobná postava posílající vzkazy, *Černý stín*.²⁶

Oddíloví duchové tak během let prodělali pozoruhodný vývoj. Zpočátku šlo v podobě Zelené příšery o jednorázový nápad, který sloužil jako součást táborového pro-

23 PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//19.

24 PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//19.

25 PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//19.

26 PNP, Foglar Jaroslav, 5/11//26.

gramu a který Foglar občas znovu využíval i v následujících letech. Velmi brzy ale převzalo iniciativu členstvo oddílu a učinilo za „duchařin“ stálou součást charakteru Dvojky. Noví duchové ale nebyli tak komplexní a promyšlení, dokázali na chvíli vzbudit pozornost, ale chyběl jim vnitřní smysl, který Foglarovi „didaktičtí“ duchové měli. Nad svým původním nápadem tak vlastně částečně ztratil kontrolu a díky anonymitě autorů mohl jen sledovat jeho variace, což nesl i s ohledem na malou propracovanost druhotných „duchů“ nelibě.

ŠIROKO A DALŠÍ FANTOMOVÉ V LITERÁRNÍ TVORBĚ

Dalším prostorem, kde se ve Foglarově díle vyskytovaly různé hrůzostrašné či fantomatické postavy, byla jeho literární tvorba. Kromě přímých reflexí oddílových vyprávěnek a duchařin se občas objevily i jejich fiktivní variace, například když děvčata převlečená za bílou paní zkoušela odvahu Rychlých šípů v jednom z modernějších pokračování seriálu (Foglar — Fischer — Junek — Čermák — Čermák 1999: 307–309). Foglarovští fantomové zastoupení postavami, jako byli znetvořený zločinec přezdívaný *Dvouhlavý* z knihy *Přístav volá* (Foglar 1991), šílený *Dernet* z *Chaty v Jezerní kotlině* (Foglar 1990b) nebo *Široko/Širokko* z knihy *Stínadla se bouří* (Foglar 1970), ale tyto motivy rozvíjeli dále. Scénárista a spisovatel Josef Blažek je ve svém textu věnovaném strachu a smrti ve Foglarově díle přímo označuje slovem *stalkeři* (Blažek 2015). Šlo o dospělé, něčím se vymykající (nádor Dvouhlavého, šílenství Dernet, Širokova maska) osoby, které ohrožovaly dětské hrdiny a útočily často za nepřehledných klimatických podmínek (tma, bouře), ale přes svou hrozivost vlastně nikdy nebyly přímou příčinou tragické události — zločinec Dvouhlavý se nakonec spokojil s tím, že přinutil chlapce, aby mu pomohli vykrást sklep (Foglar 1991: 72–78), tragický šílenec Dernet marně hlavního hrdinu pronásledoval, protože toužil po knize v jeho držení, ale nedošlo k tomu, že by mu ublížil (Foglar 1969: 46–52, 72–74, 86–89), a Širokovy úmysly nebyly zlé, i když v nepřímém důsledku jeho činů jeden chlapec zemřel (Foglar 1970: 53, 104–105). Ve všech případech tak vlastně Foglarovi fantomové sloužili především jako tušená tajemná hrozba, která může zasáhnout do děje a posunout jej dále, tedy velmi podobně jako didaktičtí táboroví duchové typu Zelené příšery. To, zda hrdinové zvítězí nebo selžou, ale záleželo především na nich samotných.

Z uvedených postav zastává mezi Foglarovými literárními fantomy zvláštní postavení především Široko. Je z nich asi nejznámější díky roli v jednom z nejpopulárnějších Foglarových románů *Stínadla se bouří* (Foglar 1970; první vydání 1946–1947 časopisecky) a jeho pozdějších filmových zpracování (viz Nosek-Windy 1999: 82–83), zároveň ale také není vyhraněným antagonistou a jeho motivy jsou složitější, než bývá zvykem. Poprvé se jeho jméno, respektive přezdívka, objeví v dopise sepsaném umírajícím chlapcem Emilem Hačičířkem, který Širokovi pomáhal vytáhnout ze stoky cenný hlavolam Ježek v kleci ztracený v předchozím dílu série (Foglar 1970: 48). Později překvapí klub Rychlých šípů během pátrání v tajemné čtvrti zvané Stínadla a snaží se zjistit jejich záměry, přičemž ukáže, že má Ježka v kleci v držení:

„V kroví se rozlila záře svítily naplno, něco tam cinklo a vzápětí hoši uviděli podivnou postavu, oblečenou celou do černého přiléhavého oděvu — ale místo obli-

čeje — probůh — co je to tam?? — Něco beztvárného, bílého, jak křída bílého — ach ano — je to jakási maska — maska přes celý obličej — neznámý asi nechce být poznán. Ale kdo se za ní skrývá?“ (Foglar 1970: 71)

Široko má ve srovnání s chlapci neuvěřitelnou sílu, působí hroživě, vyzná se ve Stínadlech a dokáže snadno unikat svým pronásledovatelům, kterým se přitom vysmívá (Foglar 1970: 72). Vontové, členové rozporného hnutí stínadelských chlapců, které zrovna prodělává vnitřní krizi, spolu s Rychlými šípy uspořádají v závěru knihy na Široka hon. Široko dlouho přesile úspěšně prchá, nakonec si ale při nepodařeném skoku zraní nohu a Rychlé šípy ho dostihnou. Vzhledem k tomu, že se k němu zachovají rytířsky, prozradí jim, že je předposledním Velkým Vontem, bývalým vůdcem celé organizace. Dá na jejich doporučení podpořit v zápase o Velké Vontství slušnou skupinu Vontů, se kterou Rychlé šípy spolupracují, a věnuje jim Ježka v kleci (Foglar 1970: 207 a dále).

Vliv postavy Široka na imaginaci Foglarových čtenářů byl značný. Foglarovské spolky například dodnes pořádají hry po městě, které z honu na Široka vycházejí, a našel si své místo i v románech Foglarových pokračovatelů, jako byl například Jaroslav Velinský — Kapitán Kid. Jeho Široko už ale nevystupuje jako fantom, ale spíše pod svou civilní identitou jako starší spojenec chlapců, učitel a sportovec (Velinský 2003: 85–88, 135–144, 230). Uchopila jej jako dobře známý symbol Foglarova světa i popkultura (Janeček 2017: 254, 270). Původ postavy je ale nejistý. Etnolog a folklorista Petr Janeček například diskutuje ve své knize *Mýtus o Pérákovi*, nakolik mohla být postava Široka inspirována tímto známým dobovým fantomem. Pérák či další srovnatelné dobové postavy jako Fosforák a Široko spolu sdílejí řadu rysů, jako jsou nepolapitelnost, skrytá identita, schopnost rychlého pohybu po městě nebo hrůzostrašná maska. Příběhy o dobových urbánních fantomech byly navíc mezi pražskými skauty známy. Některé pasáže v románu *Stínadla se bouří* dokonce zmiňují existenci pověstí a fám o Širokovi přímo v rámci fikčního světa (Janeček 2017: 253; Foglar 1970: 123). Přímý doklad o tom, že by doboví měšťtí fantomové měli na formování postavy Široka vliv, se ale zatím nepodařilo nalézt.

Geneze postavy Široka byla ostatně, podobně jako u jiných motivů ve Foglarových dílech, komplikovaná a vycházela z více zdrojů. Základní motiv Foglar zvažoval poměrně dlouho, ale jeho podoba i zasazení do děje se před finální verzí několikrát proměnily. Jako jasnější zdroje inspirace, které lze podložit písemnými prameny, vystupují především táborové duchařiny a dobrodružná literatura a filmy. Velký vliv na Foglara měl totiž v dětství film *Zorro mstitel* s Douglasem Fairbanksem:

„Ten náš Zorro, to byl chlapík jako z gumy! Skákal ze střechy, seskočil z celého scho-diště, přeskočil stůl bez opírání obrovským ladným skokem. Vypadalo to, že pro něj neexistuje zemská přitažlivost! (...) Ale teď po tom filmu to do nás vjelo! Skákali jsme z různých výšek, kde to bylo jen trochu možno, ať to byly narovnané bedny na dvorech nebo všelijaké zídky (...)“ Foglar mimo jiné také uvádí, že to byl právě Zorro, kdo ho do značné míry inspiroval k cvičení a péči o svou fyzickou kondici. (Foglar 1989: 48–49)

Několik raných konceptů postavy stínadelského fantoma je možné nalézt v autorových poznámkách psaných na samostatných lístečcích, a tudíž obtížně datovatelných,²⁷ které se vztahují ke vznikajícím knihám. První z nich je obsažen v raném náčrtu budoucí *Záhady hlavolamu*:

27 PNP, Foglar Jaroslav, 5/9//100.

„Hledání hlavolamu, který byl v minulosti předmětem bojů dvou nárudků. Legendy. Stopy po něm. Prohlašován za vymyšlený, ale nalezne jej Jan Tleskač, zajímavý samotář. Obě party se jej snaží získat pro sebe a pro svůj časopis. Přeje spíše Rychlým šípům. Boje o něj. Nadbílání. Špionážní služba. RŠ nemají klubovnu, jsou o ni připraveni lstí. Někdo dělá „ducha“, pak je objeven v podobě váženého obrýleného chlapce. Různé podniky časopisu RŠ. Běhy, štafety, zápasy. Konkurence kazí. Každou chvíli je ten či onen člen klubu zajatý. Legrační zajetí Rychlonožky a jeho dělání si blázna při „výslechu“. Dívčí klub „Pomněnky“ dělá smiřovatele i ošetřovatelky. Pořádá besídky se smiřovacím programem. Oba časopisy se předhánají v získávání zpráv o postupu pátrání po hlavolamu. Konkurence objeví pohřební vůz, který prokazuje, že na pověstech je něco pravdy.“

Druhá tematická poznámka, zřejmě již k pokračování knihy, uvádí:

„Ve Stínadlech je legendární tlupa hochů, zjevující se jako stíny (název „Duchové?“), zřejmě stínadelští nějací oposičníci proti všemu vontskému. Ti prý mají hlavolam? Boj proti ní? Napadá RŠ? Její odznak: svazek tří klíčů. Jednomu členu zachrání RŠ život. Pak smíření?“

Zde už jsou postavy stínadelských „duchů“ spojeny s držením hlavolamu, motiv skupiny ne zcela vontských chlapců ve Stínadlech, kteří mají něco společného s pátráním po hlavolamu, se ve finální verzi díla později zřejmě odrazí v podobě party Rezavých klíčů (Foglar 1970: 44 a dále). Další ze zachovaných poznámek přímo odkazuje na známé strašidlo z Foglarovy oddílové praxe a knihy *Hoši od Bobří řeky*:

„Nějaké strašení á la „Zelená příšera“, třeba „Modré světlo“. V textu může být uvedeno přímo: „Hleďte, to je něco jako byla Zelená příšera v HOBŘ²⁸...“

Motiv modrého světla Foglar nakonec využil v kapitole knihy *Stínadla se bouří*, kdy jsou Rychlé šípy vedeny nepřátelskou vontskou partou na místo, kde je držen klubovní pes Bublina (Foglar 1970: 135–141). Další variantou téhož, již lépe datovatelnou, je zápis ze čtvrtka 19. 8. 1943 ve Foglarově deníku č. 15:²⁹

„Pro Rychlé šípy — ať seriál, či II. díl Záhady. Nějaké strašení á la „Zelená příšera“. Třeba „Černý stín“. V textu může být uvedeno přímo: „Hleďte, to je něco, jako byla „Zelená příšera“ v Hoších od Bobří řeky.“

Navzdory tomu, že z Foglarovy pozůstalosti zatím není souvislost Široka s dobovými městskými fantomy doložitelná,³⁰ jsou ale každopádně Pérák a Široko občas ztotožňováni v rámci moderní literární, filmové a comicsové tvorby inspirované Foglarovým dílem nebo obecně neformální komunikativní kultury (Janeček 2017: 254, 270). Oba jsou zároveň asi nejznámějšími českými urbánními fantomy, ačkoli Pérák vychází přímo z folklorního prostředí a Široko je literární postavou založenou na maskovaných mstitelích³¹ a táborových strašidlech.

28 *Hoši od Bobří řeky*.

29 PNP, Foglar Jaroslav, 5/11//20.

30 Vzhledem k Foglarově zvyku poznamenávat si tvůrčí nápady jen několika větami v rámci různých písemností ale nelze takový nález v budoucnu zcela vyloučit.

31 Zajímavou souvislost, která je ale bohužel s největší pravděpodobností slepou uličkou, nabízí italsko-americký film *I pirati di Capri / Pirates of Capri* (IMDb: <https://www.imdb.com/title/tt0041749/>), v němž vystupuje jako hlavní maskovaný hrdina zorrovského ra-

PŘÍBĚH PŘÍBĚHU ZE TMY

Asi nejlépe zmapovatelným případem, ve kterém se prolíná Foglarova tvorba inspirovaná dobrodružnými a tajuplnými příběhy od táborových ohňů se starší mysteriózní literaturou a folklorními motivy současné narativity, je povídka *Příběh ze tmy*. Poprvé vyšla v roce 1972 v časopise *Pionýrská stezka*, později byla zahrnuta do povídkového výboru *Jestřábe, vypravuj* (Foglar 1990c: 102–106) a byla rovněž zpracována jako comics (Foglar — Janov — Kocián 1999). Její historii se už věnoval Ivo Fencl, který poukázal na fakt, že je založena na motivu, který se poprvé objevuje už na konci 19. století v díle Ambrose Bierce a následně vstoupil do záhadologické literatury, přičemž ho zřejmě nezávisle v roce 1972 kromě Foglara objevil i Ludvík Souček (Fencl 2007: 185–189). V tom, jak se tento motiv vyvíjel a jak se mohl dostat k Foglarovi, nicméně ještě zůstávají některá bílá místa, která se zde pokusím alespoň částečně doplnit.

Základní půdorys Foglarovy povídky je založen na vyprávění starého železničního dělníka, který seznamuje své posluchače s příběhem, který se kdysi odehrál na místě, jehož jméno si už nedokáže vybavit. Pojednává o chlapci jménem Fred. Jeho rodina toho večera hostí větší množství lidí a matka vyšle Freda k pumpě pro vodu. Chlapec se ale zdráhá a je pobledlý, jako by měl nějakou předtuchu. Krátce poté, co vyjde do tmy, uslyší rodiče a hosté jeho křik a vyběhnou na dvůr. Fredův hlas se ozývá odkudsi shora ze vzduchu, volá o pomoc a postupně se vzdaluje. Chlapec zmizí a nikdy se už nepodaří objasnit, co se vlastně stalo. Jsou nabídnuta dvě potenciální vysvětlení (únos dravým ptákem a zachycení kotvou balonu), obě jsou ale vyvrácena.

Srovnáme-li tento příběh s nejstarší doloženou variantou motivu z pera amerického autora četných mysteriózních povídek Ambrose Bierce (1842–1914),³² můžeme

---

žení hrabě z Amalfi přezdívaný „Kapitán Sirocco“. Film přišel do kin ale až v roce 1949, tedy ve chvíli, kdy byl už Foglarův román dva roky na světě, a zdá se, že mu nepředcházelo žádné literární zpracování, ze kterého by Foglar mohl čerpat.

32 Zda se i Bierce nemohl inspirovat jinde, není zřejmé. Okrajově jsem na obdobný motiv nedávno narazil i v knize věnované životu v údolí irské řeky Liffey před výstavbou přehradní nádrže Poulaphouca (vybudována v roce 1940) v kapitole věnované místnímu folkloru (Griffin 1992: 84). První polovina příběhu o ztracené Miss Bradley, který mohl být v oblasti vyprávěn minimálně už před 2. světovou válkou, je v základních rysech své první poloviny poměrně blízka Bierceho verzi (cesta pro vodu, hlas ozývající se z různých míst v okolí) a naopak postrádá typické motivy pozdější (únos směrem do vzduchu). Samozřejmě ale nelze vyloučit naopak ovlivnění místního folkloru některou z iterací Bierceho motivu. Vzhledem k tomu, že jsem v ostatních pramenech na tuto variantu příběhu nenarazil a samotná publikace je poměrně okrajová a obtížně dostupná, uvádím pro zajímavost v úplnosti citovaného respondenta Joe Browna: „She was up near Ballyknockan and she went for a bucket of water. She was young, of course, at that time there was no water in the house and she never came back. People went out to look for her . . . They could hear her crying out in the hill, when you'd go to where you'd heard her crying she'd be as far away again. The bucket was found. Sometime after she appeared to her brother and it was something like this hypnotism, that you can't go back unless they let you. So she went to the brother . . . And she said that she'd be passing though such a gap at such a time on such a night. [He was to] try and catch her and she'd be riding a white horse and

si všimnout řady významných rozdílů, byť základní osa vyprávění zůstává obdobná. Bierceho text *Stopa Charlese Ashmora* (*Charles Ashmore's Trail*) byl poprvé vydaný roku 1893 ve sbírce povídek *Can such things be?* Není rámován vyprávěním třetí osoby (to je zřejmě až Foglarův nápad) a pojednává o šestnáctiletém chlapci jménem Charles Ashmore, který žil s rodinou v Quincy v Illinois. Navečer 9. 11. 1878 se vydal pro vodu, ale když se dlouho nevracel, vydali se otec se sestrou po jeho stopách. Stopy byly ve sněhu dobře zřetelné, náhle ale končily a chlapce se nepodařilo najít. Během následujících měsíců byl v okolí usedlosti opakovaně zaslechnut jeho postupně slábnoucí hlas, obsahu sdělení ale nebylo rozumět. Bierce v dovětku navrhuje jako vysvětlení teorii, podle které se Ashmore mohl propadnout do jakéhosi neeukleidovského prostoru, *vacua* v *éteru*, kde neplatí většina přírodních zákonů a odkud není možné uniknout (Bierce 1893, ověřeno v dostupnější verzi Bierce 1918: 412–427).

V letech 1901–1904 Bierceho povídku převzalo několik amerických novin, přičemž byla otištěna jako zpráva o skutečné události a děj byl přenesen z USA do Anglie (Paijmans — Aubeck 2015: 47). Další navazující inkarnace příběhu patří v anglicky hovořícím a také záhadologickém prostředí k nejznámějším a opakovaně se objevuje po desítky let. Tragickým hrdinou je zde chlapec Oliver Lerch ze South Bendu v Indianě,³³ který zmizí o Vánocích při cestě pro vodu. Jeho stopy ve sněhu končí, jeho hlas se ale vzdaluje ve vzduchu a volá „Pomoc, dostal mě!“ (příp. „Dostalo mě to!“). Tato verze se ve své rané podobě poprvé objevuje 25. prosince 1904 v newyorských novinách *Sunday Telegraph* v textu *The Man Who Disappeared* od Irwinga Lewise, přičemž v roce 1906 byla stabilizována v periodiku *Elkhart Review*. Od té doby dále do 20. a 30. let byla s nevelkými změnami opakovaně přetiskována v různých amerických, australských a novozélandských novinách. Nový impuls dostala po 2. světové válce díky rozhlasovému pořadu z let 1946–1949 a byla také spojena s narůstajícím zájmem o UFO a mimozemské únosy, vlivná byla v tomto ohledu zejména publikace v ufologickém časopise *Fate* v roce 1950. Detaily, například věk oběti (11–20 let) nebo její příjmení (Lerch/Larch) se obměňovaly, ale základ zůstával obdobný. V roce 1966 se pak objevila mimo jiné také verze spisovatele Brada Steigera přesazená do Walesu, kde chlapcovo jméno znělo Oliver Thomas, i varianta inspirovaná více Bierceho povídkou s londýnskou hrdinkou Charlotte Ashton. Archivní pátrání poválečných záhadologů a historiků po tom, zda některý z příběhů není inspirován skutečnou událostí, pochopitelně vyzněla negativně (Paijmans — Aubeck 2015: 42–44; Park 1998: 167–173; Kovach 2008). Příběh je ale v různých publikacích zaměřených na „záhady“ přetiskován dodnes (viz Fencl 2007).

V českém prostředí jsem zatím první zjištěnou instanci výskytu příběhu Olivera Lerche našel v *Lidových novinách* ze 4. 7. 1939 (strana 3), které ji převzaly z norského

---

if he touched her she'd be free. So he went [and] twelve o'clock came and there were fifty horses maybe sixty coming across the side of the hill. Yer man got afraid and she was on the white horse at the front so . . . He got out of the way. And she was supposed to have said "Oh cowardly Bradley a strong man you'll never be." She was supposed to be seen riding this white horse in the valley and on the lake." (Griffin 1992: 84)

33 J. Kovach (Kovach 2008) zmiňuje, že lokalita s obdobným jménem se nachází i v Pennsylvánii a byla jako možné dějiště v 50. letech uváděna, většina známých verzí příběhu je ale vztahována k Indianě.

bulvárního listu *Tidens Tegn*. Foglarově verzi je dosti blízká — není vázána na Vánoce ani neobsahuje motiv sněhu a představuje dvě možná vysvětlení chlapcova zmizení vyskytující se též u Foglara — únos dravým ptákem nebo zachycení kotevním hákem balonu. O tom, že Foglar mohl znát tuto historku už v době, kdy se v českém tisku objevila, svědčí bohužel jen velmi obecná zmínka v kronice tábora z roku 1941:

„Ještě o večeru 2. července: Přišli jsme tedy z první výpravy, lehli jsme si, ale spát se nám nechce. Ještě musím povídat „něco strašidelného“, kteréhož požadavku jsem se zhostil příběhem o záhadném zmizení farmářova syna na tmavém dvoře.“³⁴

Oproti tomu Součková verze z roku 1972 vychází z „velšské“ varianty, kde je hlavní postavou Oliver Thomas (u Součka jedenáctiletý Olivier Thomas). Souček ji zveřejnil jako samostatnou kapitolu v záhadologické novele *Případ Baskervilského psa* a později též publicistickém *Tušení souvislosti* (přehled viz Fencel 2007, další porevoluční vydání viz Souček 1990). Zřetelně čerpá z dobové záhadologické literatury, jako zdroj Souček uvádí článek George Langelaana vydaný v Paříži v roce 1968 v periodiku *Planete*. Olivier Thomas zde, podobně jako v zahraničních verzích mizí o Vánocích, je odnesen nahoru a křičí, že jej něco drží. Ačkoli proběhne policejní pátrání, není nalezen (Souček 1990: 55–56).

Foglarova verze, která se dochovala nejen ve vydání tiskem, ale i ve formě dvou variant rukopisu uložených v Památkovním ústavu národního písemnictví, se od Součkovy verze zřetelně liší, ale je blízká již zmíněnému článku z *Lidových novin*, který velmi pravděpodobně mohl být její inspirací. Foglar do příběhu vnáší jen několik změn — doplňuje vlastní rámování příběhu, které zahaluje tajemstvím místo, kde se měl příběh odehrát, a přidává do děje vypravěče — staříka Baga (v rukopisných verzích) či Bena Wilkinse (v souborných vydáních). Naopak vypouští konkrétní svědky uvedené v novinové verzi. Posílen je také v *Lidových novinách* již přítomný motiv předtuchy, která u Foglara vyznívá mnohem naléhavěji. Jak už bylo řečeno, osudové předtuchy byly pro Foglara jedním z mála „nadpřirozených“ jevů, jejichž existenci byl ochoten alespoň podmíněčně uznávat a které shledával i literárně zajímavými. Novinovým článkem navržená vysvětlení záhady Foglar přebírá, ale v první verzi rukopisu napřed použil jen jedno z nich — dravého ptáka. Až ve druhém rukopise se znovuobjevuje možnost, že Fred byl zachycen hákem visícím z balonu. Toto rozšíření realistických vysvětlení (byť souběžně zpochybněných) ve druhé verzi by spolu se zdůrazněním toho, že příběhy vypravěče Baga byly často neuvěřitelné, mohlo být reakcí na přípís neznámého redaktora(?), který na okraji redakčního formuláře první verze dopsal „To je mystika! Nedat“. Foglar na připomínku reagoval slovy „Zpracováno dle novin. článku“.³⁵

Obsah povídky je tedy novinovému článku z roku 1939 velmi blízký a zdá se, že i sám Foglar tuto inspiraci potvrzuje, byť neuvádí přesný zdroj. Když jej badatel Ivo Fencel po letech upozornil na podobnost se Součkovým a dalšími texty, odpověděl, že si nepamatuje, jak k tématu přišel a soudil, že ho snad kdysi někdo vyprávěl u oddílového ohně (Fencel 2007: 185–189). Případ Freda, Charlese Ashmora, Olivera Lerche a Oliviera Thomase je ale každopádně nejen příkladem toho, že Foglar ve své tvorbě využíval motivy, které můžeme zařadit do světového fondu moderní folklorní nara-

34 PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//16.

35 PNP, Foglar Jaroslav, 5/3//17.

tivity a mysteriózní literární tvorby a které byly známy i v českém prostředí. Poukazuje zároveň na způsob, jak s takovými příběhy dále kreativně pracoval. Původní vyprávění bylo zřejmě napřed použito během oddílové akce na začátku druhé světové války, následně ale strávilo několik desetiletí ve Foglarově paměti či archivu, aby se opět vynořilo až v 70. letech opatřeno rámuujícím příběhem a akcentující narativní postupy, které Foglar považoval za atraktivní. Zajímavostí je, že zpětně folklorizovaný příběh byl ve stručné formě (která neumožňuje posoudit, zda byla vzorem Foglarova či Součkova verze) zachycen i v době po svém prvním otištění, na přelomu 70. a 80. let na letním táboře pražských dětí. Zde rodiče na poslední chvíli zahlédnou ještě v noční tmě mizející kovovou botu, která jako kdyby odkazovala na únos hochy Pérákem (Janeček 2018: 146).

FOGLAR JAKO ZÁSTUPCE SKAUTSKÉHO FOLKLORU

Z uvedených příkladů je zřejmé, že k užívání motivů či vypravěčských postupů, které měly blízko k motivům a postupům folklorní narativity a mysteriózní literární tvorby, u Foglara docházelo. Zároveň byly ale vždy výrazně doplněny vlastní autorskou invencí, která čerpala inspiraci nejen z dobových pověstí a fám (ať už předávaných ústně u táborového ohně nebo prostřednictvím masmédií), ale i z dobrodružné literatury či vlastních zážitků. Fenomén foglarovských strašení a fantomů se tak pohybuje kdesi na hranici žánrů, ze kterých čerpal, ale které zároveň i zpětně ovlivňoval. Možnost, jak zasadit strašidelná vyprávění, oddílové „duchařiny“ i Foglarovy fantomy do širšího kontextu, nicméně nabízí širší srovnání s obdobnými projevy na letních táborech a mezi skauty obecně.

Táborové pověsti („campfire legends“) jsou jevem, který je folkloristice známý a má svou tradici studia zejména ve Spojených státech. Často se týkají hrozivých, podivných a znetvořených postav, které žijí na místě tábora či se vracejí na místo, kde se stala tragická událost. Příběhy o takových bytostech a událostech zprostředkované staršími nebo zkušenějšími vypravěči jsou součástí procesu vyrovnávání se s izolací a dezorientací, která přichází s pobytem nováčků v novém, odlehlém prostředí. Kromě této socializační funkce mají také sociálně-kontrolní význam — můžou zdůraznit nutnost dodržovat pravidla (například zákaz vstupu na nebezpečná místa) a přijmout autoritu vedoucích tábora. Ti pak někdy podtrhují vyznění příběhu za pomoci různých efektů, jako jsou světla, zvuky nebo zjevení maskovaných postav (Tucker 2007: 22–23; Tucker 1999: 206–207; Ellis 1982: 178–179; Mechling 1980). Podle Jaye Mechlinga, který se dlouhodobě věnoval antropologickému výzkumu amerických skautů, se vyprávění může přibližovat přechodovému rituálu, v němž liminální monstra představují jednu z forem zpochybnění skutečnosti, kterou zasvěcovaný považoval za danou. Zároveň je vyprávění příběhů a potýkání se s nebezpečím formou dramatisace mužské solidarity, která usnadňuje integraci jedinců do společenství. Hranice mezi vypravěči či vystupujícími a jejich publikem zde může být proměnlivá (Mechling 1980: 37, 48, 56).

Táborové příběhy tedy vyprávějí nejen děti, ale v rámci svých vlastních záměrů i vedoucí. Řada „hororů“ je „majetkem“ jednoho konkrétního vypravěče, který je vy-

tvoril tak, aby napodobil tradiční folklorní či popkulturní motivy. Do širší cirkulace se pak už nemusejí nutně dostat a stávají se jen součástí vnitřní kultury toho kterého oddílu. Zároveň nemusí jít ve všech případech o příběhy, kterým je nutné věřit — důvěryhodnost příběhu nelze vyjádřit prostým „ano“ nebo „ne“, ale pohybuje se někde uprostřed. Děti často samy požadují od vypravěče strašidelné příběhy, které znějí reálně, a tudíž nemusí být uzavřené. Hlavní funkcí takového příběhu ale není již zmíněná sociální kontrola, nýbrž především zábava. Oblíbený příběh je pak vyprávěn jako reálný, ale vypravěč i posluchači vědí, že je smyšlený, a přesto udržují iluzi jeho pravdivosti a dále jej rozvíjejí (Ellis 1982: 170–172).

Příkladem toho, jak se podobné příběhy proměňují v závislosti na táborovém publiku, je například studie Billa Ellise věnovaná postavě šilence Ralpha, který omylem zavraždil svého bratra a zdivočel. Zatímco na jednom táboře pomáhala hrozba maniaka obcházejícího tábořiště především udržet malé děti po večerce ve stanech a fungovala i v jiných ohledech vcelku tradičně, na jiném, který byl určen především „otrlejší“ dětem, které měly například zkušenost s životem na ulici či městskými gangy, bylo nutné postavu Ralpha upravit. Nová iterace příběhu byla inspirována skutečností, že v jiných historických vyprávěných v tomto sociálním prostředí často nebyly obětmi děti, ale autoritativní postavy, typicky vedoucí. Vypravěč tedy Ralpha transformoval do podoby své osobní Nemesis, která jej pronásleduje už z původního působiště. Příběh nadále napomáhal utváření skupinové koherence, jeho pedagogická role ale nestála na obavě dětí o vlastní život, ale na jejich odhodlání oblíbeného vedoucího ochránit (Ellis 1982).

V případě Foglarovy literární tvorby i oddílu je zřetelné, že jde o projev téhož fenoménu, který byl ale v některých případech specificky uchopen. U vyprávění strašidelných příběhů v prostředí Dvojky nalézáme jak čistě zábavnou funkci, tak i nepřímé utváření kolektivní identity oddílu díky tomu, že jsou připomínány nezvyklé události z jeho historie. Sociálně-kontrolní roli pak nabírají fantomové jako Zelená příšera nebo Modrý stín. Jejich úkolem ale není pouze strašit, jsou zároveň součástí táborové *legendy* (ve smyslu dlouhodobé hry spojené se stylizací tábora do nějakého prostředí či žánru). Posouvají její děj a jejich výchovné působení je vícerozměrné.

Foglar také u svých „duchů“ nevyužíval efektivní potenciál brutality, fyzické nebezpečnosti strašidelného fantoma, který je jinak v táborových pověstech častý. Strach byl spíše nahrazován podobně účinným tajemnem. Zelená příšera tak sice byla do jisté míry hrozbou, ale strach zde pramenil spíše ze setkání s neznámým. Co nečekal bylo, že se tato forma táborových a obecně oddílových „duchů“ v následujících letech stane natolik populární (zřejmě i díky své snadné napodobitelnosti — posílat tajemné dopisy je jistě snazší, než obcházet kolem tábora s krvavou sekýrou), až začne naopak oddílový program narušovat. Ostentivní pokusy chlapců z oddílu o pořádání „duchařin“ se ale často zastavily hned na začátku — snažili se vyvolat atraktivní tajemný dojem, didaktickému významu „duchů“ ale často nerozuměli a pro jeho aplikaci neměli dostatek zkušeností a vytrvalosti. Přesto se ale tento fenomén stal součástí oddílové tradice.

Inspirace z těchto táborových duchařin se pak přenesla i do literární tvorby. Knižní fantomové měli sice blíže k hrůzostrašným postavám obvyklým ve skautském folkloru, plnili ale, zejména v případě Široka, obdobnou roli jako Zelená příšera —

byli hrozbou, která pomáhá posouvat děj dál, ale zůstává vedlejší postavou. U Široka, účinné kombinace maskovaného mstitele a táborového didaktického fantoma, kterým je samotný vedoucí, je tato inspirace přímo doložena. To, že se zrovna postavy jako Zelená příšera nebo Široko staly součástí širšího českého (pop)kulturního dědictví, které přesáhlo hranice Foglarova oddílu či i samotného žánru dětské literatury, je dáno především charakterem Foglarovy literární i pedagogické činnosti, která zasáhla několik generací čtenářů beletrie i oddílových vedoucích hledajících inspiraci a značně se podepsala na podobě tábornictví jako takového.³⁶ V rámci českého skautského folkloru a populární kultury tak byl Foglar zjevem zároveň do jisté míry typickým, v řadě ohledů ale výjimečným — podobně jako ve své literární tvorbě nevytvářel věci zcela nové, ale dokázal sestavit existující prvky do atraktivnějšího vzorce, který se pak často ujal i mimo kontext, pro který byl původně zamýšlen, a vracel se do folklorní a popkulturní cirkulace.

PRIMÁRNÍ LITERÁRNÍ PRAMENY

- Bierce, A. 1893: *Can such things be?* New York: Cassell Publishing Company.
- Bierce, A. 1918: *Can such things be?* New York: Boni and Liverlight.
- Foglar, J. 1969a. *Hoši od Bobří řeky*. Brno: Blok.
- Foglar, J. 1969b. *Chata v Jezerní kotlině*. Praha: Mladá fronta.
- Foglar, J. 1970. *Stínadla se bouří*. Praha: Olympia.
- Foglar, J. 1989. *Život v poklusu — část první*. Silůvky: TJ Sokol Silůvky.
- Foglar, J. 1990a. *Život v poklusu — část druhá*. Silůvky: TJ Sokol Silůvky.
- Foglar, J. 1990b. *Dobrodružství v Zemi Nikoho*. Praha: SNTL.
- Foglar, J. 1990c. *Jestřábe, vypravuj II*. Mladá Boleslav: Šebek a Pospíšil.
- Foglar, J. 1991. *Přístav volá*. Praha: Olympia.
- Foglar, J. 1992. *Záhada hlavolamu*. Praha: Olympia.
- Foglar, J. 1995. *Modrá rokle*. Praha: Olympia.
- Foglar, J. 1997a. *Tajemství Velkého Vonta*. Praha: Olympia.
- Foglar, J. 1997b. *Historie Svorné sedmy a Nováček Bubáček píše deník*. Praha: Olympia.
- Foglar, J. 1998. *Tábor smůly*. Praha: Olympia.
- Foglar, J. 1999a. *Tábor Svazu Třinácti*. Praha: Junák — svaz skautů a skautek ČR.
- Foglar, J. 1999b. *Kronika Hochů od Bobří řeky*. Praha: Olympia.
- Foglar, J. 1999c. *Kronika Hochů od Bobří řeky. II. díl. Tábor ve Sluneční zátoce a na Zelené řičce*. Praha: Olympia.

³⁶ Zde si dovoluji malou odbočku k osobní zkušenosti člena tábornického oddílu koncem 80. let a na začátku let devadesátých. Oddíl měl skautské kořeny, fungováním pod různými hlavičkami a generačními obměnami během normalizace se ale již natolik změnil, že se v 90. letech znovu členem Junáka nestal. Ani původní skautští zakladatelé neměli přímou vazbu na Foglarovu Dvojku. Přesto ale oddílový program zahrnoval (a nakolik můžu posoudit, v některých případech stále zahrnuje) prvky, jako jsou významná role čísla 13 (nástup do 13 vteřin), pořádání táborových etapových her s legendou, tradici městských her, jako jsou Vyzvědači nebo Terasy, jarní Robinzonádu nebo různá nepsaná pravidla (torny do řady na nádraží apod.). Teprve během následujících let jsem zjistil, že původcem těchto prvků je Jaroslav Foglar a jeho propracovaná metodika vedení skautského oddílu, která se ve 2. polovině 20. století šířila jak prostřednictvím vydaných publikací, tak i postupnou difuzí zkušeností mezi vedoucími.

- Foglar, J. — Junek, V. 1999. „Za poklady starých Inků“ Pp. 36–47 in Dobrovodský, V. (Ed.) *Svorní gambusíni a jiné příběhy*. Olympia: Praha.
- Foglar, J. — Schönberg, M. 1999. „K pramenům neznámé řeky“ Pp. 96–103 in Dobrovodský, V. (Ed.) *Svorní gambusíni a jiné příběhy*. Olympia: Praha.
- Foglar, J. — Janov, S. — Kocián, M. 1999. „Příběh ze tmy“ Pp. 110–115 in Dobrovodský, V. (Ed.) *Svorní gambusíni a jiné příběhy*. Olympia: Praha.

- Foglar, J. — Fischer, J. — Junek, V. — Čermák, B. — Čermák, M. 1999. *Rychlé šípy*. Praha: Olympia.
- Foglar, J. 2000. *Náš oddíl*. Praha: Olympia.
- Foglar, J. — Zapletal, M. (Ed.) 2007. *Tábor Zelené příšery. Příběhy z nejstarších kronik*. Praha: Olympia.
- Velinský, J. 2003. *Poslední tajemství Jana T.* Libouchec: Kapitán Kid.

SEKUNDÁRNÍ A ODBORNÁ LITERATURA

- Blažek, J. 2015: „Strach a smrt v díle Jaroslava Foglara“. [online] *Bohousek.cz*. [cit. 26. 7. 2018] <https://www.bohousek.cz/clanek-2015030002-strach-a-smrt-v-dile-jaroslava-foglara.html>
- Bauer, Z. 2018 (Ed.): *Klub zvědavých dětí. Jaroslav Foglar a Protektorát. Čtenářské kluby, zakázaný skauting a Kuratorium pro výchovu mládeže*. Praha: Nakladatelství Zdeněk Bauer.
- ČTK 2018. „Albatros znovu vydá díla Jaroslava Foglara“. [online] *Tyden.cz*. [cit. 1. 8. 2018] https://www.tyden.cz/rubriky/kultura/literatura/albatros-znovu-vyda-dila-jaroslava-foglara_477516.html
- Dvorský, M. 2018: *Mýtus zvaný Stínadla*. Praha: Nakladatelství Zdeněk Bauer.
- Ellis, B. 1982: „„Ralph and Rudy“: The Audience's Role in Recreating a Camp Legend“ *Western Folklore* 41/3: 169–191.
- Fencl, I. 2007. „Literární paralely, převzetí nebo náhody?“ Pp. 184–189 in Jirásek, I. (Ed.) *Fenomén Foglar*. Praha: Prázdňinová škola Lipnice.
- Griffin, A. (Ed.) 1992. *Memories of the Liffey Valley*. Blessington: Blessington Community Enterprise Group.
- IMDb: *I pirati di Capri (1949)* [online: <https://www.imdb.com/title/tt0041749/>], ověřeno 22. 10. 2018.
- Janeček, P. 2007. *Černá sanitka: Druhá žeh*. Praha: Plot.
- Janeček, P. 2008. *Černá sanitka: Třikrát a dost*. Praha: Plot.
- Janeček, P. 2017. *Mýtus o Pérákově. Městská legenda mezi folklorem a populární kulturou*. Praha: Argo.
- Janeček, P. 2018. „Pérák zavalil duše úzkostnou tíhou...“ Plzeňský moderní mýtus mezi českým a německým ústním podáním“ Pp. 125–159 in *Jiné Plzeňsko*, v tisku.
- Jirásek, I. (Ed.) 2007. *Fenomén Foglar*. Praha: Prázdňinová škola Lipnice.
- Kotyk, P. (Ed.) — Lábusová, D. (Ed.) — Foglar, J. 2012. *Jestřáb kronikářem*. Praha: Nakladatelství Gutenberg ve spolupráci a s přispěním Památníku národního písemnictví.
- Kovach, J. 2008. „Vanishing man is urban legend“. *South Bend Tribune*, 14. 1. 2008 [online: http://articles.southbendtribune.com/2008-01-14/news/26903734_1_short-story-legends-christmas-eve], ověřeno 22. 7. 2018.
- Krůšek, J. 2000. „Vytrženo z táborového deníku“ Pp. 70–74 in Hojer J. — Černý V. (Eds.) *Jestřábe, díky! Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov.
- Malinský, Z. 2000. „Skautský vůdce a spisovatel“. Pp. 38–48 in Hojer J. — Černý V. (Eds.) *Jestřábe, díky! Jaroslavu Foglarovi Hoši od Bobří řeky a přátelé*. Praha: Ostrov.
- Maurer, P. 2013. *Ježek v kleci. Dosud nepublikovaný rozhovor Pavla Maurera s Jaroslavem Foglarem 1982–1985*. Praha: MauMau.
- Mechling, J. 1980. „The Magic of the Boy Scout Campfire“. *Journal of American Folklore* 367/93: 35–56
- Němec, J. 2007. „Jaroslav Foglar a jeho čtenářské kluby“. Pp. 208–217 in Jirásek, I. (Ed.) *Fenomén Foglar*. Praha: Prázdňinová škola Lipnice.
- Nosek-Windy V. 1999: *Jestřábí perutě. Povídání o foglarovkách*. Praha: Olympia.

- Paijmans, T. — Aubeck, C. 2015. „Nightmare before Christmass. The strange disappearance of Oliver Lerch“. *Fortean Times* 335: 42–47.
- Park, P. T. 1998. „Vanishing Vanishings“. *The Anomalist* 7: 158–178.
- Souček, L. 1990. *Případ Baskervillského psa a další příběhy*. Praha: Mladá fronta.
- Tucker, E. 1999. „Tales and Legends“. Pp. 193–211 in Sutton-Smith, B. — Mechling, J. — Johnson, T. W.
- McMahon, F. R. (Eds.) *Children's Folklore — A Source Book*. Logan: Utah State University Press.
- Tucker, E. 2007. *Haunted Halls. Ghostlore of American College Campuses*. Jackson: University of Mississippi Press.
- Zachariáš, J. 2007. *Stoletý hoch od Bobří řeky. Dobrodružství života a metod Jaroslava Foglara — legendy dětské zájmové činnosti*. Praha: Ostrov.
- Zapletal, M. 2000. *Hry Jaroslava Foglara*. Praha: Olympia.
- Zapletal, M. 2007. *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. Praha: Euromedia Group — Knižní klub.

ARCHIVNÍ PRAMENY A RUKOPISY

- PNP, Foglar Jaroslav, 5/9//100:
Památník národního písemnictví, Foglar Jaroslav, př. č. 106/96, 5/9//100, Poznámky, výpisky, k. 144: Poznámky a náměty k románům, dějové náměty a charakteristiky postav, rkp. a strojop., 107 II. (1931/1970)
- PNP, Foglar Jaroslav, 5/11//20:
Památník národního písemnictví, Foglar Jaroslav, př. č. 106/96, 5/11//20, Rukopisy vlastní, deníky, zápisníky, k. 147: Deníky číslované 7, 8a, 8b–12 a 14–18, velikosti 9x12,5 cm, 12 ks (sešit č.7 16 ll, č. 8a 18 ll a výstřižek 1 ll, č. 8b 18 ll a poznámky 4 ll, č.9 34 ll a poznámky 2 ll a fotografie Rudolfa Luky 1 ll, č. 10 32 ll a poznámky 2 ll, č.11 18 ll, č.12 18 ll a poznámky 2 ll, č.13 22 ll, č.14 18 ll a výstřižek 1 ll, č.15 16 ll, č.16 18 ll, č.17 17 ll, č.18 16 ll, školní modrý sešit č.13 nadepsaný Tábor Zlatého údolí se zápisy z tábora, velikosti 16,5x20,5 cm, 1 ks diář na rok 1943, poznámkový blok z roku 1943, velikosti 7x11 cm, 1 ks (37 ll). (1943)
- PNP, Foglar Jaroslav, 5/11//26:
Památník národního písemnictví, Foglar Jaroslav, př. č. 106/96, 5/11//26, Rukopisy vlastní, deníky, zápisníky, k. 148: Deníky datované 29.9.1945 — 31.12.1945, rkp. a strojop., Foglarem číslované 36–39, 4 ks (popsaných 42 ll), školní sešity č. 36 (12 ll) a 37 (popsaných 6 ll), jednotlivé sešité listy č.38 (14 ll) a č. 39 (10 ll). (1945)
- PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//14:
Památník národního písemnictví, Foglar Jaroslav, př. č. 106/96, 5/12//14, Rukopisy vlastní, Kroniky, k. 166: Deník tábora na Chvojnici. (1943)
- PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//15:
Památník národního písemnictví, Foglar Jaroslav, př. č. 106/96, 5/12//15, Rukopisy vlastní, Kroniky, k. 166: Kronika 1940/41. (1940–1941)
- PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//16:
Památník národního písemnictví, Foglar Jaroslav, př. č. 106/96, 5/12//16, Rukopisy vlastní, Kroniky, k. 166: Kronika Tábora věrných. (1941)
- PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//17:
Památník národního písemnictví, Foglar Jaroslav, př. č. 106/96, 5/12//17, Rukopisy vlastní, Kroniky, k. 167: Kronika Předalvarezovské období. (1940–1941)
- PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//19:
Památník národního písemnictví, Foglar Jaroslav, př. č. 106/96, 5/12//19, Rukopisy vlastní, Kroniky, k. 164: Kronika 1942–1943. (1942–1943)
- PNP, Foglar Jaroslav, 5/12//20:
Památník národního písemnictví, Foglar Jaroslav, př. č. 106/96, 5/12//20, Rukopisy vlastní, Kroniky, k. 168: Deník tábora ve Zlatém údolí. (1943)

Jan Pohunek (1981) je český etnolog. Působil v Regionálním muzeu v Jílovém u Prahy, jako doktorand na Ústavu etnologie FF UK a v současnosti pracuje v Etnografickém oddělení Národního muzea. Patří do týmu řešitelů GAČR č. 16-15962S *Tramping v českých zemích v letech 1918 až 1989: subkultura v interakci se státem a společností* řešeného na FF UK v Praze. Zabývá se především dějiny trampingu, současným folklorem a tématy, která souvisejí s antropologií krajiny v lokálním a regionálním měřítku.